

Algengi örorku er að aukast á Íslandi

Ný íslensk rannsókn í þessu tölublaði *Læknablaðs*–*ins* sýnir að hlutfall einstaklinga á örorku- og endurhæfingarlífeyri hækkaði um 49% frá 2000 til 2024, eða úr 6,3% í 9,4%, meðal fólks á vinnualdri. Þar kemur jafnframt fram að það hefur orðið breyting á tímabilinu á sjúkdómsmynd þeirra sem fara á örorku- eða endurhæfingarlífeyri. Mest hefur fjölgað greiningum á þunglyndi og kvíða, verkjavanda, ADHD og einhverfu. Í janúar 2025 voru 2/3 af hópnum með geðgreiningar en tæplega helmingur með greiningar tengdar stoðkerfi. Einnig hefur orðið aukning í greiningum eftirstöðva veirusýkinga, streitu og alvarlegrar kulnunar. Niðurstöðurnar varpa ljósi á þróun sjúkdómsbyrði samfélagsins á tímabilinu, þar sem algengi langvinnra og flókinna sjúkdóma sem oft tengjast geðhag og lífsstíl hefur verið að aukast. Einnig kemur fram að einstaklingar sem flytja til landsins frá Evrópu eru síður með framfærslu af örorku- eða endurhæfingarlífeyri og hefur það minnkað vöxtinn í örorku- og endurhæfingarlífeyri.

Í örorku- og endurhæfingarovottorðum er orðið mun meira um veikindi þar sem oft reynist erfitt að meta hversu mikil skerðingin til að sinna vinnu er. Samspil veikinda, félagslegrar stöðu og fjárhagslegra hvata til að stunda vinnu er flókið. Kemur þetta vel fram hjá einstæðum íslenskum mæðrum á aldrinum 30-39 ára, en undirritaður fékk gögn um tíðni örorku frá Tryggingastofnun í hópnum. Örorka eykst þar eftir fjölda barna á þeirra framfæri. Hlutfall örorku hjá einstæðum mæðrum er 25% ef börn eru 1-2, 36% ef börn eru 3, en er 51% ef börn eru 4 eða fleiri. Auk örorkulífeyris er greiddur barnalífeyrir sem er um 48 þúsund á barn og er hann ekki skattskyldur. Örorka hjá einstæðum mæðrum kann að skýra að hluta til af hverju örorka- og endurhæfingarlífeyrir er mun hærri hjá konum en körlum, en í rannsókninni kemur fram að hlutfallið var 61% hjá konum og 39% hjá körlum árið 2025.

Á tímabilinu 1997-2024 hækkaði hæsti örorkulífeyrir um 18% umfram launavísitölu.¹ Nýtt örorkukerfi var tekið upp 1. september 2025 og samhliða því voru greiðslur hækkaðar. Á vef Tryggingastofnunar má finna reiknivél lífeyris en nú eru örorku- og endurhæfingargreiðslur hjá einstaklingum sem búa einir hærri en lægstu laun þó að ekki sé talin með aldurstengd uppbót, barnalífeyrir né heldur mögulegar greiðslur frá lífeyrissjóðum.²

Frumvarp um að fella úr gildi heimild lífeyrissjóða til að lækka lífeyri á grundvelli greiðslna Tryggingastofnunar var ekki samþykkt á síðasta þingi. Samþykki slíks frumvarps hefði þýtt að tekjur margra lífeyrisþega hefðu orðið hærri við að fara á örorku en við að snúa aftur til vinnu. Þó að frumvarpið hafi ekki verið samþykkt er staðan þannig að margir hafa ekki fjárhagslegan hvata til að snúa aftur til vinnu eftir veikindi. Fólk með allt að 900 þúsund krónur í laun, sem er talsvert herra en miðgildi launa,³ stendur í reynd frammi fyrir því að það hagnast ekki fjárhagslega á því að snúa aftur til vinnu eftir veikindi, eigi þau rétt á framreikningi hjá lífeyrissjóði.⁴ Einnig getur fólk hækkað í tekjum við að fara á hlutaörorku og vera í hluta-starfi heldur en að snúa aftur til vinnu í fullt starf.⁵

Í núverandi örorkukerfi fær stór hluti fólks jafnháar og í einhverjum tilfellum hærri tekjur á örorku en það fengi með því að snúa aftur til vinnu eftir veikindi, en slíkt eykur óhjákvæmilega líkurnar á örorku. Haldi hlutfall fólks sem hefur framfærslu af örorku- eða endurhæfingarlífeyri áfram að vaxa á næstu árum, er hætta á að núverandi uppbygging samtryggingarkerfisins verði ósjálfbær til lengri tíma. Á það sérstaklega við ef efnahagsáföll verða með auknu atvinnuleysi en slíkt getur stuðlað að því að fleiri færist af vinnumarkaði yfir í bótakerfið.

Það er nauðsynlegt að gera breytingar á örorkukerfinu þannig að það verði fjárhagslega hagstæðara að snúa aftur til vinnu eftir veikindi en að hafa framfærslu af örorkulífeyri. Stöndum vörð um samtryggingarkerfið.

Oddur Ingimarsson
geðlæknir, viðskiptafræðingur
og lektor við læknadeild
Háskóla Íslands

Í örorku- og endurhæfingarovottorðum er orðið mun meira um veikindi þar sem oft reynist erfitt að meta hversu mikil skerðingin til að sinna vinnu er. Samspil veikinda, félagslegrar stöðu og fjárhagslegra hvata til að stunda vinnu er flókið.

The prevalence of disability is increasing in Iceland

Oddur Ingimarsson
psychiatrist, business
economist and assistant
professor at the University
of Iceland

doi 10.17992/ibl.2026.02.875

Heimildir

1. Fjármála og efnahagsráðuneytið. Minnisblað: Svar við fyrirspurn velferðarnefndar; 2025. www.althingi.is/alttext/erindi/156/156-1410.pdf – janúar 2026
2. Fjármála og efnahagsráðuneytið. Minnisblað til efnahags- og viðskiptanefndar; 2025. www.althingi.is/alttext/erindi/156/156-1307.pdf – janúar 2026
3. Hagstofan. Regluleg mánaðarlaun að jafnaði 758 þúsund krónur árið 2024; 2025.
4. Ingimarsson O. Minni hvatar til vinnu – meiri örorka. Morgunblaðið; 9. júlí 2025.
5. Ingimarsson O. Algengi örorku og fjárhagslegir hvatar til atvinnupátttöku. Læknablaðið. 2025;111(09): 292-293